

До питання таврування пічних кахлів та міжнародні декларації у сфері охорони фабричного маркування у XVIII—XIX століттях

Дмитро Хамула

кандидат культурології, старший науковий співробітник, лабораторія психологічних, мистецтвознавчих та інших видів досліджень, Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України, м. Одеса, Україна, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3146-1390>, e-mail: 0957487542dh@gmail.com

Тези присвячено деяким аспектам фабрично-заводського маркування кахлів у XVIII—XIX століттях.

Ключові слова: маркування; клейма виробника; кахлі; маркування керамічної продукції.

On the Issue of Stamping Stove Tiles and International Declarations in the Field of Protection of Factory Trademarks in the XVIII—XIX Centuries

Dmytro Khamula

The theses are devoted to certain aspects of factory and manufactory marking of ceramic tiles in the XVIII – XIX centuries.

Keywords: manufacturer's marks; tiles; marking of ceramic products.

Дослідження за даним напрямом проводяться в межах наукової роботи «Розробка методики проведення мистецтвознавчої експертизи антикварних теракотових, кахельних, фаянсових, майолікових печей та камінів щодо приналежності їх до культурних цінностей, які мають історичне, художнє, етнографічне та наукове значення».

Вивчення питань маркування в історії пічних кахлів є важливим, особливо коли йдеться про точну наукову атрибуцію печей. Дослідниця з Литви Д. Клаюмене, що працює над ідентифікацією виробників, ґрунтуючись на маркуванні продукції, вважає цей принцип надзвичайно важливим для остаточної атрибуції печей, які неможливо атрибутувати лише за зовнішнім виглядом: треба бачити та вивчати маркування [2, с. 1].

Так, відомо, що вже у XVIII ст. на території колишньої Російської імперії почати відкриватися керамічні заводи, і хоча вже тоді з'явилися укази про введення маркування (укази цариці Єлизавети 1744 р., 1753 р. та указ Катерини II), які вимагали таврувати свої вироби більшість виробників, зокрема виробників кахлів, не робили маркувань своєї продукції.

З початку XIX ст. у зв'язку з розвитком фабричного виробництва необхідність покра-

щення такого законодавства стала очевидною. Численні рішення визначають значення (справжність, якість) та зміст клейма. Установлюється процедура відповідальності за фальсифікацію клейма тощо. Зазначимо, що в XIX ст. питання брендингу було вирішено досить мудро: його обов'язкове дотримання було скасовано, оскільки стало очевидним, що, незважаючи на низку указів, тавро все одно ще не ставили. Законодавство пройшло шлях від переслідування за нетаврування до визнання його необов'язковості.

На початку XIX ст. все частіше можна побачити штампи на плитці та кахлях, і до кінця століття це стає всеохопливим. Відповідно до загальних вимог, клеймо містило прізвище власника, місце розташування заводу та зображення нагород, якщо такі були. На клеймах трапляються зображення нагород з датою їх отримання, що відповідало вимогам законодавства.

Розглянемо деякі з цих законодавчих вимог докладніше. Насамперед слід згадати Указ Сенату від 5 лютого 1830 р., який став поворотним етапом у цьому складному процесі. Відтоді система вибудовувалася за новим принципом, не фіскальним, як раніше, а за принципом заохочення. Заради уніфікації регулювалася вимоги до клейм, зокрема,

указом уважалося за необхідне вказувати на клеймі ім'я та прізвище виробника, а також місцезнаходження фабрики. Напис мав установлюватись у такий спосіб, щоб він не стерся з часом. Якщо в клеймі використовують іноземний напис або монограму, то поряд мають міститися відповідні написи російською мовою. Також Департамент Мануфактур та Внутрішньої Торгівлі зобов'язували виробників подавати свідчення про виробництво. Також власник виробництва мав заздалегідь повідомляти в Департамент унесення змін у своє виробниче клеймо. Даним указом 1830 р. були визначені й міри покарання за підробку чужого клейма [1, с. 41].

З 1857 по 1917 рр. діяв Устав промисловості фабричної та заводської, де окремо прописувалися норми щодо таврування (Про клеймування виробів російських мануфактур, фабрик і заводів (Статут про промисловість, т. XI Зводу законів, вид. 1857 р.; Статут про промислові фабрики і заводи, вид. 1879 р.)). Вимоги до написання та зображення клейма в Уставі 1857 р. були точно такими, як і в Указі 1830 р., тобто читабельність, чіткість імен та прізвищ, обов'язкове дублювання іноземних літер та аббревіатур.

Кажучи про законоположення, наприклад, Фінляндії (того часу Велике Князівство Фінляндське), щодо фірмових і торгових клейм, як зауважує А. Неболсин, особливих положень не було, окрім деяких постанов (§ 17 «Найвищого затвердженого положення про промисли від 8 (20) березня 1879 р.»), згідно з яким, чи ставити клеймо, залишалося на розсуд виробника. Проте, якщо тавро було, то воно так само захищалося в законодавчому порядку від підробок, що прописувалося в §§ 2 та 3 «Найвищого затвердженого від 20.12.1858 р. положення про торговельні відносини Російської імперії з Фінляндією» [1, с. 65—66]. Цікаво, що поміж багатьох не прописаних видів товарів у тогочасному царському законодавстві, немає жодної прямої згадки а ні про цеглу, а ні про кахлі, згадується лише фарфорові та фаянсові вироби. Проте кахлі, особливо в тогочасній Росії, робили частіше за все не з фаянсу, а з червоної та жовтої гончарних глин. Імовірно, це і є причиною того, що під час польових досліджень,

зокрема під час демонтажу іноді доволі гарних і якісних кахельних печей, нам клейми на кахлях не трапляються.

На міжнародному рівні також були підписані певні трактати та декларації. Зокрема, у 1874 р. була підписана міжнародна угода «Декларація, укладена Австро-Угорщиною в Санкт-Петербурзі, 24 січня (5 лютого) 1874 р.», згідно зі ст. 1 якої російські піддані в Австро-Угорщині, як і австрійські та угорські піддані в Росії, користувалися щодо клейм для товарів та їх розміщення таким самим заступництвом, як і «туземці». Були підписані й інші аналогічні документи: «Декларація, укладена з Бельгією 29.01.1881 р.», «Декларація, укладена з Німеччиною в Санкт-Петербурзі 11 (23) липня 1873 р.», «Трактат про торгівлю і мореплавство, укладений з Італією в Санкт-Петербурзі 15 (28) вересня 1863 р.», «Декларація, укладена з Нідерландами 26 березня (7 квітня) 1881 р.».

Окрім цих документів, підписаних у двосторонньому порядку, відомі й загальні документи міжнародного характеру. Так, у 1873 р. на конференції у Відні, присвяченій промисловій власності, уперше була проголошена ідея заключення міжнародного Союзу для охорони промислової власності. Ст. 5—8 визначали регулювання тимчасового захисту фабричних та торговельних марок під час проведення Міжнародних виставок. У 1878 р. відбувся Паризький міжнародний конгрес «Загальні резолюції конгресу з питання промислової власності», націлений на захист прав та опіки щодо торговельних та фабричних марок. Так, § V було присвячено охороні винаходів, малюнків та марок на офіційних міжнародних виставках. На Конгресі була прийнята Резолюція, згідно з положеннями якої були вироблені наступні статті, лише деякі з яких ми наводимо у скороченому форматі: ст. 1. Право винахідників та промислових авторів на свої творіння, чи фабрикантів і торговців на свої марки, є правом власності; ст. 2. Іноземці урівнюються із власними підданими в питанні фабричних марок та промислових малюнків, та захищаються на принципах взаємності; ст. 3. Взаємне заступництво промислової власності повинно бути предметом особливих конвенцій; ст. 4.

прописує створення в кожній країні особливого відомства для захисту інтересів промислової власності, де має бути центральне депо із репрезентованими винаходами, фабричними марками та клеймами, промисловими малюнками та моделями, відкрите для широкого загалу. Також цим відомством приписувався незалежний друк відповідних періодичних видань з цих питань.

В результаті Паризький конгрес, незважаючи на пропозиції та плани зі створення єдиного міжнародного законодавства у сфері захисту прав виробників, обмежився створенням постійно діючої комісії, завданням якої буде втілення положень, прийнятих конгресом. Важливо зазначити, що поміж положень, прийнятих тоді, користування фабричною або торговельною маркою залишалося необов'язковою нормою (ст. 4) за винятком певного переліку видів товарів згідно з постановами влади. Згідно з положенням 5) «*Фабричними або торговельними марками визнаються: торгові фірми, найменування місця виробництва, літери, цифри або слова у відмінній формі, назви виробів (якщо вони не складають необхідного їх значення), вивіски, емблеми, відбитки, штемпелі, печатки, ярлики, етикеті, віньєтки, рельєфи, сполучення красок, обгортки, корки та усі інші знаки, які окремо або разом служать для відмінностей продуктів фабрики <...> або предметів торгівлі*» [1, с. 81—88].

Важливим кроком захисту прав на виробничу марку було прийняття Спеціальних резолюцій Паризького конгресу 1878 р. про фабричні й торговельні марки та про заступництво торговим фірмам. Так, ст. 1 зазначала: «*Не можна пред'являти в судовому порядку своє право на марку, якщо вона не була правильним чином заявлена*». Питання взаємної солідарності мало особливе значення з огляду на те, що тоді вже були підписані документи, зокрема конвенція між Бельгією та Італією, конвенція між Францією, Бельгією та Італією.

Отже, подальше вивчення міжнародних документів в означеній сфері дасть певні відповіді на багато питань, пов'язаних з атрибуцією творів художнього фабричного ремісництва. Наприклад, чому більшість тих, хто підробляв кахлі європейських виробників на території колишньої Російської імперії, взагалі могли не таврувати свою продукцію, аби уникати будь-якої відповідальності, тощо.

Перелік джерел посилання

1. Неболсин А. Г. Законодательство о фабричных и торговых клеймах в России и заграницей. СПб., 1886. VIII. 250 с.
2. Klajumienė Dalia Akad. Kodėl svarbu tyrinėti XIX a. — XX a. pirmosios pusės koklinių krosnių gamintojų produkcijos ženklinių? Lietuvos mokslų akademijos website. 2023.